

NAGY FERENC

**Régi és új tendenciák a büntetőjogban
és a büntetőjog-tudományban**

MTA doktori értekezés tézisei

Szeged

2016

TARTALOM

I. A kutatási téma rövid összefoglalása	2
II. Az értekezés elkészítésében alkalmazott módszerek.....	4
III. Az értekezés tudományos eredményeinek összefoglalása	5
1. A büntetőjog morális/erkölcsi eredetéről	5
2. A büntetőjog(-tudomány) szellemi forrásairól	5
3. A szabadság és a biztonság (jog)filozófiai háttéréről	6
4. A büntetőjog feladatáról	6
5. A magyar büntetőjog tudományáról – a (büntetőjog)tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről	7
6. Az anyagi büntetőjog tudományáról hazánkban	9
6.1. A korai büntetőjogi kodifikációs kísérletek időszaka (1790–1848)	9
6.2. Az abszolutizmus korszaka (1848/1852-1860/1867).....	10
6.3. A klasszikus kodifikáció időszaka (1867-1878)	10
6.4. Reformirányzatok (1878/1880-1948/1950)	11
6.5. Az anyagi büntetőjog és tudománya a szocializmus időszakában.....	12
6.6. A jogállami büntetőjog tudományának korszaka – gondolatok a büntetőjog és tudományának hazai jelen helyzetéről	13
7. A büntetőjog tudományának főbb irányai	13
8. Büntetőjogi dogmatika és/vagy kriminálpolitika	14
9. Új tendenciák a büntetőjogban	14
10. A jóvátétel a büntetőjogban	15
11. Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról	16
A doktori mű témájához kapcsolódó publikációk (MTMT)	18
1. Külföldi könyvrészlet/szaktanulmány	18
2. Magyar könyvrészlet/szaktanulmány/szkcikk	19

I. A KUTATÁSI TÉMA RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

A doktori mű témája az anyagi büntetőjog jogágán belül helyezkedik el önálló jogterületi minőséggel. A büntetőjog jelentősebb képviselői közül – a klasszikus büntetőjogi témakörökben kifejtett álláspontjuk kialakítását követően – többen eljutnak a tágabb kontextusban értelmezhető, átfogóbb kérdések vizsgálatához is. Ennek háttérében az állhat, hogy a szakmájukat elméleti igényességgel is művelő büntetőjogászok számára nehéz kihívás, ugyanakkor talán az aktuális kriminálpolitikai útvesztőből kitörési pont is az elméleti alapkérdések, a büntetőjog tudománytörténetének és jellemző tendenciáinak számbavétele, vizsgálata és tisztázása.

Célkitűzésem a doktori művel, hogy a büntetőjogot érintő azon elméleti alapkérdésekkel/tendenciákkal foglalkozzam, amelyek a büntetőjog alakulására, fejlődésére meghatározó jelentőséggel bírnak, illetve a saját álláspont kialakításához is segítenek. Így a doktori mű a kérdéskör elvi megalapozásával, alapvető dilemmáinak felvázolásával kezdődik, majd egy viszonylag széles történelmi tabló áttekintése után napjaink főbb büntetőjogi tendenciái ismerhetők meg. Az elméleti alapkérdések sorában találhatóak az erkölcs/morál és a büntetőjog kapcsolata; a büntetőjog valódi szellemi forrása/gyökere; a szabadság és a biztonság eszméjének (jog)filozófiai háttere és büntetőjogi megjelenése; a büntetőjog feladata; a büntetőjogi dogmatika és a kriminálpolitika jellemzői, egymáshoz való viszonyuk. A büntetőjogot jellemző tendenciák körében külön kiemelésre kerül *egyrészt* a jóvátétel, a sértetti oldal érdekeinek fokozottabb figyelembevétele, *másrészt* az ellenség-büntetőjog, a jogállami büntetőjog eróziójának problémaköre.

A doktori mű gerincét adja a hazai anyagi büntetőjog tudományának lényegre törő bemutatása. A hazai büntetőjog-történet előzményeit illetően legelső helyen *Finkey Ferenc* említhető, aki a tudományterületének (anyagi büntetőjog, büntető eljárási jog, büntetés-végrehajtási jog) korszakos művekben testet öltő, teljesnek mondható körüljárását követően, annak (jog)történeti vonatkozásait is kutatta. Ennek eredményeként született meg a magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténetét bemutató műve 1948-ban, amely kéziratban maradt és posztumusz jelent meg 2000-ben Sárospatakon. Finkey ezen alapmunkája mellett a büntetőjog és tudományának története témakörben több hazai kutató is

jelentős eredményeket ért el, így különösen *Bató Szilvia, Békés Imre, Béli Gábor, Györgyi Kálmán, Horváth Tibor, Király Tibor, Mezey Barna, Pauler Tivadar* ezirányú munkásságát kell megemlíteni, nevezett szerzők közleményeit a doktori értekezés felhasználja és értékeseíti.

II. AZ ÉRTEKEZÉS ELKÉSZÍTÉSÉBEN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Az értekezés anyagi büntetőjogi témaköre meghatározza az elkészítés során alkalmazott módszereket is, így a tárgyalta büntetőjog-elméleti, tudománytörténeti kérdések és problémák kiválasztása, bemutatása és elemzése során döntően büntetőjogi forrásokra kellett támaszkodni. Az elméleti/dogmatikai kérdéskör általános megközelítéséhez az irányadó idegen/német nyelvű és hazai szakirodalmat, jobbra büntetőjogi és olykor filozófiai szakkönyveket, monográfiákat, valamint szakfolyóiratokban fellelhető tanulmányokat, cikkeket használtam, a történeti, dogmatikai elemzés és jogösszehasonlítás aspektusának figyelembevételével.

A büntetőjog tudománytörténetével összefüggésben az állapítható meg, hogy amennyiben kodifikáció- vagy intézménytörténet vizsgálódásáról van szó, e terület kutatási módszertanának lényege a ténytérítés, a történetek hiteles számbavétele és objektív szemléletű rögzítése. A tudománytörténet azonban nem nélkülözheti az axiológiai, értékelő szemléletet, vagyis bizonyos fokig a szubjektív elemeket is. A tudománytörténet metodikája többnyire nem kodifikáció-történet, és az aktuális jogpolitika, illetve a hatályos tételes jog megközelítési módjától is eltér. Így az elmúlt évtizedek során átfogóbb keretek között fel nem dolgozott anyagi büntetőjog hazai tudományának alakulásáról számol be a szerző hat részre bontott korszakolás alkalmazásával és a meghatározó jogtudósok büntetőjogi munkásságának vázolásával. Továbbá néhány kritikai gondolatot is megfogalmaz a büntetőjog és tudományának jelen helyzetéről. A doktori mű végén, a függelékben kapott helyet a magyar büntetőjog tudományának kiemelkedő alakjairól készített lexikális jellegű összeállítás.

III. AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A doktori mű szerzője tizenegy fejezetben kíséri figyelemmel és elemzi a hazai büntetőjog és a büntetőjog-tudomány korábbi és újabb tendenciáit, vagyis fejlődési irányait, tudományos irányzatait.

1. A büntetőjog morális/erkölcsi eredetéről

Az első fejezet a messzi régmúltba vezet és a büntetőjog kialakulásának vázlatát és a büntetőjognak az erkölccsel való kapcsolatát igyekszik lényegre törően bemutatni. A szerzői álláspontot ez utóbbi kérdéskörben úgy lehetne összegezni, hogy a büntetőjog és a morál sem nem azonos, sem nem teljesen különböző kategóriák, de közös gyökérre vezethetők vissza. Ha egymást erősítik, ha a büntetőjogi norma erkölcsi támaszt kap, úgy a büntetőjog és annak érvényesítése is hatékonyabb. Ellenkező esetben, ha az erkölcsi elítélés nem segíti, nem erősíti a büntetőjogi rendelkezést, úgy gyengül a büntetőjog érvényesíthetősége és hatékonysága. Nyilvánvaló ugyanis, hogy bizonyos bűncselekmények büntetőjogi fenyegetettsége különösebb erkölcsi rosszallással nem kapcsolódik egybe. A fejezet összefoglalásaként rögzíthető, hogy a büntetőjogi norma alkalmazása önmagában és közvetlenül nem hat az erkölcsi tudatra, de közvetve hozzájárulhat az erkölcsi fékek, a morális meggyőződés megerősítéséhez, és az erkölcs támogathatja a büntetőjognak a bűncselekmények elkövetésétől visszatartó erejét.

2. A büntetőjog(-tudomány) szellemi forrásairól

A második fejezet a büntetőjog közös európai szellemi gyökerét/forrását kutatja. A szerző szerint, bár a büntetőjogon és a büntetőjogi gondolkodáson tetten érhetőek mind a római jog,

mind a kánonjog hatásai, sőt a büntetőjog közös forrásaiként is értelmezhetők ugyan, de széles körben nem elfogadottak a szakirodalomban. A büntetőjog valódi közös forrása/alapja a (jog)filozófia.

A büntetőjog hazai tudományának egyik fontos, s eddig talán nem kellően hangsúlyozott sajátossága, hogy e jogág elméleti művelése az idők folyamán más területekhez képest mindig gyakrabban és szorosabban kötődött az észjog, a jogelmélet, a jogbölcselet kérdéseire. Nem véletlen tehát, hogy számos neves büntetőjogász – miként például Vuchetich-től, Paulertől, Finkeyn, Angyalon át Losonczyig – jogfilozófiával is elmélyülten foglalkozott.

3. A szabadság és a biztonság (jog)filozófiai háttéréről

A felvilágosodás időszakából (is) lényegi kérdés – egyúttal büntetőjogi alapprobléma –, a szabadság és/vagy biztonság (jog)filozófiai háttérét világítja meg ez a fejezet és jut el a szerző a jelenkori alkotmányossági és büntető elvi vetületéhez. A szinte egészében elméleti/történeti jelentőségű fejezetet – amelyben a szerző többek között az ún. társadalmi szerződések kérdéseit dolgozza fel – át- és átszövik a jelenkori büntetőjogi gondolkodásra való utalások, áthallások. A szerző nézete szerint a jogállami büntetőjog megalapozásának élén állnak a szabadság, a (jog)biztonság, az emberi méltóság és az univerzális emberi jogok. Ezek az új társadalmi szerződés központi ismérvei.

A büntetőjog az állami biztonsági érdekeknek nem lehet mindenható eszköze és kiszolgálója, hanem a polgárokat védelmezi az állami beavatkozásoktól a szabadság és az emberi méltóság lényeges térrénumain. Az alapelvek a szabadság, az emberi méltóság, a (jog)biztonság védő, óvó formái, amelyeket a büntetőjogba és a büntetőeljárás jogba kell átültetni. Az ilyen értelemben vett szabad, legitimált büntetőjog nevezhető jogállami büntetőjognak.

4. A büntetőjog feladatáról

A negyedik fejezet a büntetőjog feladataival foglalkozik, és a szerző részletesen bemutatja a kérdés német és magyar szakirodalmát. A szerző felfogásában a büntetőjog feladata ellenvetés nélküli monista konstrukcióba nem illeszthető be, hanem csak azáltal magyarázható

értelmesen, hogy *az általános és a különös feladatok a büntetőjog egymást feltételező, azonos értékű, kölcsönösen kiegészítő és korlátozó funkciójaként értendők. Tehát a büntetőjognak nem lehet egyedüli célja.*

A büntetőjog *általános feladatát* illetően a büntetőjog mindenekelőtt *védelmi jog*, azaz a közösségi lét elementáris, fontos érdekeinek, alapjainak biztosítása a nemzetközileg elismert emberi jogok figyelembevételével. A közösségi együttélés alapvető értékei/érdekei a büntetőjogi védelembe vonásukkal jogi tárgyakká válnak. A *jogtárgyvédelem*, amely napjainkra hazánk és a német büntetőjogi elméletben és gyakorlatában is az egyik legfőbb büntetőjogi funkcióvá lépett elő – nem tekinthető a büntetőjog egyetlen feladatának. Ugyanis a puszta jogtárgyvédelem negatív – megelőző rendőri – preventív céltételezés. A büntetőjog legmélyebb feladata pozitív szociáletikai természetű. A szerző szerint is a jogtárgyvédelem elvét átfogóbb és nagyobb társadalmi összefüggésbe kell ágyazni, így a büntetőjog feladata az elementáris szociáletikai értékek védelme, s ebben és ezáltal kaphat helyet a jogi tárgyak védelme. A büntetőjognak továbbá nemcsak a jogi tárgyakat sértő vagy veszélyeztető magatartások elleni fellépés a feladata, hanem az állampolgárok jogkövető magatartásának az elősegítése is. A büntetőjognak azonban nem lehet kizárólagos feladata a jogi normák orientáló funkciójának garantálása sem. Ez a feladat-meghatározás önmagában ugyanis tágra, túlzottan szélesre nyitná/nyithatná a büntetőjogi beavatkozás lehetőségét, ami alkotmányos jogállamban nem megengedhető.

5. A magyar büntetőjog tudományáról – a (büntetőjog)tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről

Logikailag, kronológiailag és tartalmilag összeolvad az ötödik és a hatodik fejezet. Különkezelésük lényegében azon alapszik, hogy a XIX. századot megelőző időszakban éles, illetve egyértelmű elkülönítés még nem volt tehető a büntető anyagi és eljárási jog között. Ezért míg az ötödik fejezet mind az anyagi, mind az eljárási jog történetével foglalkozik a büntetőjog-tudomány ismérvei és hazai előzményei mellett, addig a hatodik – amely már arról a későbbi időszakról szól, amikor a kettő már elkülönült – már csak az anyagi büntetőjog tudományának történetét tartalmazza. A tudomány ismérvei körében a kiindulópontot *Kant* jelenti, aki szerint minden tan, ha az rendszer, tudománynak nevezi magát. Anselm von

Feuerbach viszont nyomatékosan hangoztatta a büntetőjog-tudománynak az empirikusan adott joganyaghoz való kötöttségét. A legelső valóban tudományos értékű tan-/kézikönyv hazai szerzőjének megfogalmazásában: [...] a képződményt, amelyben a magyar büntetőtörvények helyes ismeretét, értelmezését, valamint az arra vonatkozó tényezők nemeit és a megfelelő alkalmazás rendjét bemutatják, *magyar büntetőjog-tudománynak* mondják.” Vagyis *Vuchetich* a büntetőjog tudományának meghatározásánál nem a kanti értelemben vett rendszert emelte ki és helyezte előtérbe, hanem a feuerbach-i gondolatnak megfelelően az empirikusan adott joganyaghoz, azaz a magyar büntetőtörvényekhez való kötöttséget.

A XIX. század utolsó évtizedeinek magyar jogfejlődésében már egyértelművé vált a rendszerszemlélet, a „rendszer” iránti igény, amely nélkül „tudomány, különösen jogtudomány nincs”. Ez a felfogás jelenleg is képviselt és elfogadott, vagyis a szerző szerint is a *büntetőjog-tudomány* a büntetőjogra vonatkozó *ismeretek és nézetek rendszerét* jelenti.

A *büntetőjog és a büntetőeljárás tudományának hazai kezdeteit* (1742-1751) illetően a magyar büntetőjog jogforrási rendszerének és így a tudományának speciális sajátossága az 1880. szeptemberig tartó időszakban az egységes törvényi szabályozás hiánya. Rövidebb periódusoktól eltekintve (1787-1790, 1852-1860) a szokásjog volt az uralkodó jogforrás.

A kodifikációs kísérletek eredménytelenül zárultak az 1878. évi büntető kódexig. Emiatt a magyar büntetőjog jellemző ismérvei nem a törvényekből, ezek magyarázataiból, hanem legfeljebb a bírósági gyakorlatból rekonstruálhatók.

A kodifikációs nehézségek következtében a magyar büntetőjogi szakirodalom viszonylag későn alakult ki: az első büntetőjogi művek a XVIII. század közepén jelentek meg, azonban rendszeres publikációs tevékenységgel a XIX. század 30-as éveitől lehet csak számolni. Ezért a fejletlen magyar büntetőjogi szakirodalomnak más volt a szerepe, ugyanis a kézikönyvek (szerzői) nem a hatályos magyar büntetőjogot kommentálták, hanem lényegében pótolták a hiányzó törvényeket. A szerzők a modern büntetőjogi elveket és jogállami követelményeket a magyar valósággal kísérelték meg összhangba hozni. A magyar múlt büntetőjog-tudományának/dogmatikájának kutatásához két előfeltétel szükséges. Az egyik a törvénytervezetek önálló általános részének léte, továbbá a büntetőjog-tudományban az anyagi jognak az eljárásjogtól történő végleges szétválasztása. A magyar büntetőjogi fejlődés során ezek az előfeltételek viszonylag későn alakultak ki, ezért a büntetőjogi dogmatika elemei/ismérvei (pl. bűncselekmény-fogalom) a XIX. század közepe előtt az egyes bűncselekmények fogalmi elemzése révén rekonstruálhatók.

A magyar büntetőjogi irodalomban a XVIII. század második feléig a processzuális szemlélet uralkodott, ezért a korabeli szerzők az anyagi jog legfontosabb általános fogalmairól (pl. dolus, culpa, büntetési nemek) műveik büntetőeljárás szabályai között írtak.

A kezdeti korszak négy tudományos képviselője – Huszti András, Gochetz Gábor, Huszty István, Bodó Mátyás – közül *Huszty István* és *Bodó Mátyás* rendszerező munkáit lehet kiemelni a korszak jelentősebb büntetőjogi munkáiként. Huszty és Bodó műve is nagy hatást gyakorolt a jogászképzésre és a bírói gyakorlatra egyaránt. A műveik abban egységesek voltak, hogy alapvetően a processzuális megközelítést alkalmazták, ahol az eljárási jog még nem vált el a büntető anyagi jogtól. További közös vonás – az akkoriban természetesnek tekintett latin nyelv használata mellett – Carpzov, a XVII. századi lipcsei büntetőjogász 1635. évi fő műve hatásának továbbélése.

6. Az anyagi büntetőjog tudományáról hazánkban

A kodifikáció- vagy intézménytörténet módszertanának lényege a tényyszerűség, a történetek hiteles számbavétele és objektív szemléletű rögzítése. A tudománytörténet azonban nem nélkülözheti az axiológiai, értékelő szemléletet, vagyis a szubjektív elemeket. A magyarországi anyagi büntetőjog tudományának lényegre törő bemutatásánál a büntetőjog tudományának hazai kezdeteit követően a következő korszakolást alkalmazzuk:

- A korai büntetőjogi kodifikációs kísérletek időszaka (1790–1848);
- Az abszolutizmus korszaka (1848/1852–1860/1867);
- A klasszikus kodifikáció időszaka (1867–1878);
- Reformirányzatok a büntetőjogi irodalomban és a büntető jogalkotásban (1878/1880–1948/1950);
- Az anyagi büntetőjog tudománya a szocializmus korszakában (1948/1950–1989);
- A rendszerváltozással kezdődő és jelenleg is tartó ún. modern/posztmodern jogállami büntetőjog tudományának korszaka, azaz az anyagi büntetőjog tudománya 1989 után.

6.1. A korai büntetőjogi kodifikációs kísérletek időszaka (1790–1848)

A büntető(jog)-tudomány kezdeti sikertelen törvényalkotási sorozata, erre a korszakra is jellemző. Ebben az időszakban a büntetőjog és a büntetőeljárás tudományának fejlődését a kiváló tehetségű jogtudósok mellett a reformkori politikusok és munkáik is elősegítették. A jogtudósok közül a legjelentősebbek *Szlemenics Pál*, *Vuchetich Mátyás*, *Szalay László*, *Szokolay István* voltak. Közülük az első valóban tudományos igényű és értékű büntetőjogi tan- és kézikönyvet *Vuchetich Mátyás* készítette 1819-ben. Ebben a munkában Vuchetich az új felvilágosult, humánus büntetőjogi eszmeiséget érvényesítve kísérletet tett a hazai joggyakorlat és a felvilágosodás főbb tételeinek az összeegyeztetésére.

Erre a korszakra már jellemző a büntetőjog fokozatos modernizálása is, a megalázó testi büntetések és a halálbüntetés helytelenítése azonban még csak kivételes. A halálbüntetés kapcsán kivételként említhető a korszakból *Szemere Bertalannak* e büntetési nemet ellenző felfogása.

6.2. Az abszolutizmus korszaka (1848/1852-1860/1867)

Az *abszolutizmus* „jogfosztott” időszakában egyedül *Csatskó Imre* munkásságát lehet kiemelni. Az első nagyobb büntetőjogi munkájában a külföldi büntetési elméleteket tekintette át és mutatta be. Csatskó az akkoriban Magyarországon is alkalmazni rendelt osztrák büntető kódexről is kommentárt készített.

6.3. A klasszikus kodifikáció időszaka (1867-1878)

A klasszikus kodifikáció időszakát két nagyobb alkorszakra lehet bontani. Az egyik a szakirodalomban a *Pauler Tivadar* nevével fémjelzett átmeneti időszak, a másik pedig a *Csemegi Károly* és *Fayer László* által képviselt valódi kodifikációs korszak.

Pauler Tivadar legnagyobb jelentőségű műve az első ízben 1864-ben kiadott Büntetőjogtan c. könyve, amely tudományos jellegű tankönyv volt, de külsőleg egy valódi kódex képét mutatta. A rövid idő alatt három kiadást megért tankönyv olyan kiválónak minősült, hogy az egyetemeken, jogakadémiákon ebből oktattak; a gyakorlatban pedig a bíróságok csaknem törvénykönyvként használták.

Csemegi Károly kiváló tehetségét tükrözi, hogy mind az anyagi jog, mind az eljárásjogi kodifikációs tevékenységben aktívan részt vett. Amíg a büntető anyagi jog javaslati

rendkívül sikeresek voltak, addig az eljárásjog területén kevésbé volt szerencsés. Vagyis „Csemegi Károlyé az érdem, hogy Magyarországon az anyagi büntetőjog kodifikálva van.” (Fayer) A kódex általános része 70 évig volt hatályban és mély nyomokat hagyott a magyar büntetőjogi gondolkodásban.

Fayer László tudományos munkássága egyértelműen a büntető anyagi jog és a bűnvádi eljárási jog reformjának megalapozására és ezzel kapcsolatban az igazságszolgáltatási szervezet megújítására irányult. Nem a jogi dogmatika kérdései érdekelték elsősorban, hanem inkább az emberiességi szempontok, az alkotmányjogi vonatkozások, a büntetési rendszer kérdései.

Vitathatatlan Csemegi és Fayer szerepe a korszakban, azonban rajtuk kívül más neves büntető jogtudósok is alkottak a XIX. század utolsó negyedében és a századforduló körüli időszakban. Közülük *Edvi Illés Károly*, *Wlassics Gyula* és *Baumgarten Izidor* munkássága tekinthető jelentősnek.

6.4. Reformirányzatok (1878/1880-1948/1950)

A reformirányzatok periódusban a büntetőjoggal kapcsolatos elméleti, irodalmi tevékenység valójában két fő – de mereven nem elkülöníthető – periódusban vizsgálható. Az első periódusban az első világháború időszakáig a büntetőjogi reformirányzatok szellemi kisugárzása, a kriminológiai szemlélet térhódítása a jellemző. A századforduló idején elsősorban *Balogh Jenő* érdeme a modern büntetőjogi, kriminológiai tanok magyarországi befogadásának és tételes joggá válásának szorgalmazása. A kriminálpolitikai célgondolat legerősebben *Vámbéry Rusztem* és *Irk Albert* műveiben jelentkezett, akik az elsők között végzik el a büntetőjogi szankciók, intézkedések átfogó elméleti feldolgozását is hazánkban. A második periódusban az első világháborút követő évtizedekben a társadalomvédelmi szempontok kerülnek előtérbe. A szankciórendszer radikális átépítése helyett a közvetítő irányzat kapott mindinkább domináns szerepet. Az egyoldalúság helyett a gyakorlatiasság és a rugalmasság igényei kerültek előtérbe.

A világháborút követően eredeti, önálló elméleti gondolatok kifejtése, a kriminológiai kutatások folytatása helyett jobbra a fennálló nézetek mértéktartó egyeztetésére és logikai összefoglalására törekedtek. Ennek az utóbb említett összefoglalásnak legkiválóbb képviselője *Finkey Ferenc* volt. Finkey mellett a korszak tárgyalása ezen időszak további

meghatározó, kiemelkedő tudományos képviselőinek (Angyal, Heller, Irk, Hacker) bemutatásával folytatódik.

A század első felében a legszínvonalasabb munkák közé tartoztak a tankönyvek. E tekintetben mind *Vámbéry*, *Finkey*, *Angyal*, mind *Irk*, *Heller*, *Hacker* tankönyvei kiemelkedő szintetizáló műveknek tekintendők. A világháborút követő időszakban, főként a 30-as évektől korlátozott mértékben a tettes-büntetőjogi irányzat, a veszélyességre épülő kriminálpolitikai szemlélet erősödött, és problematikus jogintézmények, tételes jogi megoldások, illetve aggályos elméleti állásfoglalások születéséhez, létrejöttéhez is vezetett.

6.5. Az anyagi büntetőjog és tudománya a szocializmus időszakában

A szocializmus időszakában megállapítható, hogy az 1940-es évtized végétől kezdődően a büntetőjog szerepének átértékelése és a kriminálpolitika új arculata jelent meg. A büntetőjog elvesztette garanciális funkcióját a hatalom korlátozását és az egyén jogait védő szerepét. A büntetőjog tudománya, a dogmatika leértékelődött, jogászi szörszálhasogatássá vált. A kriminálpolitikából a politika kriminalizálása alakult ki, amely egy döntően *paternalista* jogpolitika térnyeréséhez vezetett. A szocializmus időszakát a társadalom „agyonpolitizálása” és az egységes marxista ideológia jellemezte. Új alapokra épült a bűncselekménynek a dogmatikai struktúrája is. A bűncselekménnyé nyilvánítás új legitimációs forrását a társadalomra veszélyesség fogalmi kategóriája szolgáltatta. Az 1950-es években és a '60-as évek első felében a magyar büntetőjog tudománya leszakad a korábban irányadó német tudományról. Az 1950-es évek vége felé azonban már „felbukkannak” német szerzők a magyar szakirodalomban. Az 1960-as évek végétől az NSZK büntetőjog-tudománya reprezentánsaira hivatkozás nélkül már elképzelhetetlen volt Magyarországon a büntetőjog tudományos művelése és monográfiák megjelentetése. A korabeli ideológiától – legalábbis részben – függetlenül jelentős és korszakos munkák születtek, ezt mutatják *Szabó András*, *Viski László*, *Földvári József*, *Horváth Tibor*, *Tokaji Géza*, *Békés Imre*, *Györgyi Kálmán*, *Nagy Ferenc* ezidőtájt született művei. Az 1970-es évtized második felétől, az 1980-as évtizedtől az anyagi büntetőjog mellett a büntetéstani, a büntetés-végrehajtási jog és a kriminálpolitika területén is az adott évtizedet/korszakot meghatározó könyvek jelentek meg (*Horváth Tibor*, *Földvári József*).

6.6. A jogállami büntetőjog tudományának korszaka – gondolatok a büntetőjog és tudományának hazai jelen helyzetéről

A büntetőjog tudománya művelésében alapvetően meghatározó körülmény az, hogy Magyarországon nincs szerves, egymásra épülően felfelé ívelő fejlődés. Ezt a fejlődési folyamatot ugyanis meg-megszakították a különböző ideológiai háttérű események, történések.

A büntetőjog hazai tudománya igen fontos, s talán nem kellően hangsúlyozott sajátossága, hogy e jogterület elméleti művelése az idők folyamán vissza-visszatérően erősen és szorosan kötődött az észjog, a jogelmélet, jogbölcselet kérdéseihöz.

A büntetőjognak jogállami alapokra helyezését követően jelenleg a büntetőjog tudománya, a büntetőjogi dogmatika (át)kriminálpolitizálódott, vagyis a kriminálpolitika a hatókörét kiterjesztette, a büntetőjogi dogmatikára is rátelepedett. Az alkotmánybíráskodás hatásának hazai növekedésével, illetve változásával kapcsolatban pedig a bíráskodásban a jogdogmatikai kötöttség viszonylag csekély fokú és jobban előtérbe kerülnek az absztraktan megfogalmazott, illetve priméren etikai-társadalmi mérlegelési szempontok. A jogdogmatika leértékelődik és egy átpolitizáltabb jogász tevékenység válik mintaértékűvé.

A büntetőjog tudománya elért eredményeinek bemutatását követően röviden említést kell tenni a büntetőjog tudományos művelését hátráltató hazai tényezőkről, sajátosságokról:

Jellemző hazai sajátosság a magyar büntetőjog tudományában az alapkutatások elhanyagolása, elmaradása. A fiatalokat feltehetőleg nem ösztönözheti a hosszadalmasabb alapkutatások végzésére a gyors előmenetelhez szükséges „publikációs kényszer”. Egy-egy témakör sokoldalú, átfogó feldolgozását tartalmazó monográfiák korszaka – úgy tűnik – leáldozóban van. A jogi szakkönyveket megjelentető kiadók anyagilag egyáltalán nem érdekeltek a monográfiák közzétételében, legfeljebb a több száz példány eladása reményében többnyire tananyagok, kommentárok kerülnek publikálásra. Az angol nyelv egyeduralmával a fiatal tudományos generáció nagy része az angolon kívül a német nyelvet nem ismeri, márpedig az anyagi büntetőjog szaknyelve változatlanul a német.

7. A büntetőjog tudományának főbb irányai

A hetedik fejezet a büntetőjog tudományos irányzatai keretében először a klasszikus büntetőjogi iskola meghatározó felvilágosodás-korabeli képviselőjének, *Beccaria* büntetőjogi vonatkozású alaplátját mutatja be, és értékeli egyrészt a hagyományos dicsőően értékelő Beccaria-recepciójáért, másrészt a Naucke-féle leértékelő Beccaria-sémára figyelemmel. A doktori mű szerzője ezt követően foglalkozik a pozitivista, továbbá a szintézisre törekvő közvetítő irányzattal. Az újabb társadalomvédelmi és alternatív büntetőjogi irányzatok bemutatása is helyet kap a fejezetben. Ezzel kapcsolatban a szerző erőteljes kritikát fogalmaz meg az USA-ból eredő és terjedő ún. kemény kéz büntetőpolitikájával szemben. Ez a döntően az elrettentésre épülő „law and order” kriminálpolitika tartós sikert nem eredményezhet és a figyelmet rossz irányba tereli. Ugyanis azt a téves képzetet és félreértést keltheti, illetve erősítheti, hogy a büntető szabályok és az ítélezés szigorításával már önmagában a nemkívánatos társadalmi jelenségek, feszültségek oldását és megoldását lehetne elérni.

8. Büntetőjogi dogmatika és/vagy kriminálpolitika

Ez a fejezet a büntetőjogi dogmatikára vonatkozó fogalmi jegyeket, hazai és német különböző nézeteket mutatja be. A büntetőjogi dogmatika a szerző álláspontja értelmében nem csupán a büntetőjog tudományának módszere, hanem maga is tudományág, tan, amely különböző módszerek segítségével illeszti a hatályos jogot fogalmi, elméleti rendszerbe. A fejezet a dogmatika és a kriminálpolitika egymáshoz való viszonyát is érinti. Ezt a szerző a jelenkorban úgy jellemzi, hogy a büntetőjogi dogmatika (át)kriminálpolitizálódott lett, vagyis a büntetőjogi dogmatika lényegében a (kriminál)politika eszközévé, szolgálojává süllyesztett és silányított lett. Ilyen válságos időkben pedig nem, illetve nemigen köthető kompromisszum a világos és koherens jogállami garanciális elvek és az ezeket lépten-nyomon felülírni kívánó jogpolitika és joggyakorlat igényei között. Az aggályos helyzet jobbítására vonatkozó javaslatát a szerző elsősorban a bűnügyi tudományok művelőieihez címzi, akiknek a nem jogállami célkövetés erőteljes kritikájára kell törekedni.

9. Új tendenciák a büntetőjogban

A büntetőjogban kirajzolódó új tendenciákat tekinti át és mutatja be a kilencedik fejezet. Az első témakör a *büntetendőség/büntethetőség* kiterjesztése (németül: Vorverlagerung), amely alatt a jogalkotó azon eljárását lehet érteni, amikor a klasszikus bűncselekmények elkövetésének virtuális idősíkján előbbre helyezi/kiterjeszti a büntetendőséget. Ez a kiterjesztés horizontális és/vagy vertikális síkon egyaránt történhet. Továbbá tényállás-értelmezéssel és új tényállásalkotással is megvalósulhat.

Hazai szakirodalomban újdonság az elsőként a szerző által nevesített *szimbolikus büntetőjog* problémaköre. Ennek jellemzője, hogy esetében a törvényhozó (csak) azt a célkitűzést követi, hogy felhívja a figyelmet a közvéleményben a gondos és dönteni képes jogalkotásra, azonban a valódi problémát meg sem próbálja orvosolni, a problémakezelés kimerül a szimbolikus jellegű büntetőjogi szankció(k) előírásában. A szimbolikus büntetőjog kitétel és szerzői fogalomhasználat találó a legutóbbi idők hazai büntetőjogának jellemzésére is.

A büntetőjogban olyan modern tendenciák is megfigyelhetők, amelyek egyre inkább elvonják a joggyakorlat figyelmét a szabadság védelméről, *a szabadság és a biztonság közötti harc* súlypontja eltolódik és máshová kerül. Azonban a szabadságjogoknak mindig is józan korlátot kell szabniuk az állam biztonságigénye számára.

10. A jóvátétel a büntetőjogban

A jóvátétel, a bűncselekmény áldozatainak segítése és védelme áll világszerte a jelenlegi kriminálpolitikai viták középpontjában. Vagyis napjainkban nemcsak az angolszász, hanem a kontinentális jogrendszerekben is az áldozatcentrikus felfogás, a helyreállító igazságszolgáltatás (restorative justice) térnyerése figyelhető meg, amely a jóvátétel mind differenciáltabb formáinak bevezetésében és alkalmazásában is testet ölt. A történeti aspektusok és a jóvátételi modellek felvázolása után a tizedik fejezet a jóvátétel lehetséges büntetőjogi normáit tekinti át és mutatja be. Elsősorban az anyagi büntetőjog területére eső jóvátételi változatokra koncentrál, azonban a szerző ehelyütt szól a büntetőeljárás szabályok alapján érvényesülő jóvátételi formákról is. Az *anyagi büntetőjogban* érvényesülő *jóvátételi változatok* között a jóvátétel jogintézménye lehet:

- büntethetőségi akadály (megszüntető ok);

- önálló szankcióforma büntetés vagy intézkedés, avagy sui generis „harmadik nyomú” szankció formájában;
- szankciószurrogátum;
- büntetéskiszabási körülmény.

A jóvátételnek immateriális, szimbolikus formái is léteznek, sőt a büntetés-végrehajtás keretében szintén helyet kaphat.

11. Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról

Az utolsó fejezet a magyar szakirodalomban kevésbé ismert témakört, az *ellenség-büntetőjog* kérdését dolgozza fel. A szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni hatékony küzdelem elméleti megalapozását és büntetőjogi körülbástyázását célul kitűző teória szerint a büntetőjogon belül különbséget kell(ene) tenni egyrészt polgár-, másrészt ellenség-büntetőjog között. Míg a polgár-büntetőjog esetében az elkövető a büntetőeljárás alanya, akit garanciális rendelkezések védenek, addig az ellenség-büntetőjogban a vádlott olyan potenciális veszélyforrás, akit mint az eljárás pusztá tárgyát jogok nem illetik meg, és akivel szemben – a társadalmi biztonság érdekében – akár elkövetett cselekmény hiányában is, prognózisok alapján is fel lehet és fel kell lépni.

A szerző értékelése szerint a polgár- és ellenség-büntetőjog közötti különbségtétel visszatérő kísérő jelensége a büntetőjognak, továbbá a büntetőjog alapelvei meginogni látszanak, és fennáll az a veszélyes lehetőség, hogy a jogállam helyébe a biztonsági állam és biztonsági büntetőjog lép. Az ellenség-büntetőjogról alkotott végső véleménye egyértelműen elutasító: meghatározott személycsoportok – akár terroristák vagy más veszélyes büntetettek – személyi státuszának tagadása számos centrális jelentőségű alkotmányos elvbe ütközne, így a jogállamiság elvébe, az emberi méltóság követelményébe, a tettfelelősség elvébe, a bűnösségi elvbe, az ártatlan védelmébe, a törvény előtti egyenlőség követelményébe. Ehhez még nagy visszaélési veszély is társulna. Hiszen hogy ki az ellenség, azt a mindenkori törvényhozó hatalom definiálná.

A doktori mű a magyar büntetőjog-tudomány kiemelkedő alakjainak lexikális jellegű életrajzával zárul. Ebben a függelékben a büntetőjog klasszikusai mellett a közelmúltban

elhunyt több neves büntetőjogász professzor (így *Békés Imre*, *Erdősy Emil*, *Földvári József*, *Szabó András*, *Wiener A. Imre*) életútjának rövid bemutatása is helyet kapott.

A DOKTORI MŰ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK (MTMT)

1. Külföldi könyvrészlet/szaktanulmány

Überblick über die Entwicklung des ungarischen Strafrechts von 1948 bis 1950 bzw. von 1950 bis 2010. In: Arndt Sinn – Walter Gropp – Ferenc Nagy (szerk.): Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht: Eine rechtsvergleichende Analyse am Beispiel des deutschen und ungarischen Strafrechts. Universitätsverlag, Osnabrück, 2011.

(Schriften des Zentrums für Europäische und Internationale Strafrechtsstudien; Bd. 1.)

Krisztina Karsai – Ferenc Nagy – Zsolt Szomora (szerk.): Freiheit - Sicherheit - (Straf)Recht: Beiträge eines Humboldt-Kollegs. Universitätsverlag Rasch, Osnabrück, 2011.

(Schriften des Zentrums für Europäische und Internationale Strafrechtsstudien; 2.)

Tatstrafrecht und Täterstrafrecht. In: Arndt Sinn – Walter Gropp – Ferenc Nagy (szerk.): Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht: Eine rechtsvergleichende Analyse am Beispiel des deutschen und ungarischen Strafrechts. Universitätsverlag, Osnabrück, 2011. 65–87. p.

(Schriften des Zentrums für Europäische und Internationale Strafrechtsstudien; Bd. 1.)

Exkludierende/isolierende Elemente im ungarischen Strafrecht. In: Krisztina Karsai – Ferenc Nagy – Zsolt Szomora (szerk.): Freiheit - Sicherheit - (Straf)Recht: Beiträge eines Humboldt-Kollegs. Universitätsverlag Rasch, Osnabrück, 2011. 175–187. p.

(Schriften des Zentrums für Europäische und Internationale Strafrechtsstudien; 2.)

(Trans)Formation of Substantive Penal Law since the Political Transformation in Hungary
In: Vanda Lamm (szerk.): Transformation in Hungarian law, 1989-2006: selected studies.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 175–208. p.

2. Magyar könyvrészlet/szaktanulmány/szakcikk

A büntetőjog tudománya. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 261–333. p.

A büntetőjog feladatáról – német és magyar szakirodalmi áttekintés alapján. In: Nagy Csongor István (szerk.): Liber Amicorum János Martonyi. Ünnepi kötet Martonyi János tiszteletére. Festschrift für János Martonyi. Mélanges en l'honneur du János Martonyi . HVG-ORAC, Budapest, 2014. 317–326. p.

Új tendenciák a büntetőjogban. In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz : Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE - Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 361–370. p.

Új tendenciák a büntetőjogban. In: Pál József – Vajda Zoltán (szerk.): Bölcsész- és társadalomtudományok. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2014. 56–67. p.
(Szegedi Egyetemi Tudástár; 7.)

A szegedi büntetőjogi/dogmatikai iskola meghatározó képviselőiről. In: Hajdú József (szerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2013. 133–149. p.

A büntetőjogi dogmatikáról Békés Imre műveiben. In: Gellér Balázs – Csige Zoltán (szerk.): Békés Imre emlékkötet. Tullius Kiadó, Budapest, 2013. 155–163. p.

A (büntetőjog)tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): Sapientia sat: Ünnepi Kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012. 353–363. p.

Büntető jog és tudománytörténeti előzmények és kezdetek Magyarországon. In: Gál István László (szerk.): Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011. 423–430. p.

A magyar anyagi büntetőjog (át)alakulása a rendszerváltozás óta. In: Lamm Vanda (szerk.): Rendszerváltás a jogban. MTA JTI - MTA TK, Budapest, 2009. 171–206. p.

Büntetőjogi dogmatika és/vagy kriminálpolitika. In: Nagy Ferenc (szerk.): Tudományos előadói ülés a Bűnügyi Oktatók Országos Találkozásán: Szeged, 2009. június 5. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2009. 9–19. p.

Kriminálpolitikai gondolatok magyar és nemzetközi kitekintéssel. In: Csemáné Váradi Erika (szerk.): Koncepciók és megvalósulások a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában: VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés - Miskolc, 2008. október 16-17. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 37–43. p.

(Kriminológiai Közlemények, Különkiadás)

Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. In: Nagy Ferenc (szerk.): Ad futuram memoriam: tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 244–259. p.

A magyar anyagi büntetőjog (át)alakulása a rendszerváltozás óta. In: Jakab András – Takács Péter (szerk.): A magyar jogrendszer átalakulása, 1985/1990 - 2005: Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás. Gondolat; ELTE ÁJK, Budapest, 2007. 431–463. p.

Helyzetkép-vázlat a büntetőjogi dogmatikáról. In: Szabó Miklós (szerk.): Jogdogmatika és jogelmélet. Bíbor Kiadó, Budapest, 2007. 273–290. p.

Vázlat a büntetőjogi dogmatikáról. In: Szabó Imre – Tóth Károly (szerk.): Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2007. 537–555. p.

The development of the hungarian criminal law over the past twenty years. (társszerző: Szomora Zsolt). In: Jakab András – Takács Péter – Tatham Allan F (szerk.): The transformation of the Hungarian legal order 1985-2005: transition to the rule of law and accession to the European Union . Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2007. 191–206. p.

A büntetőjog legújabb változásairól - nemzetközi és hazai kitekintés alapján. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Szabó András 70. születésnapjára. JATE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1998. 251–264. p.

A büntetőjog legújabb változásairól - nemzetközi kitekintés alapján. In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára (szerk.): Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 191–201. p.

Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója. In: Irk Ferenc (szerk.): A bűnözés jövője: Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 1997. 53–62. p.

Változási tendenciák és ellentmondások a büntetőjogban. In: Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.): Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára. Bíbor Kiadó, Budapest, 1997. 76–90. p.

Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára (szerk.): Büntetőpolitika, bűnmegelőzés: tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest, 1994. 48–73. p.

A bűncselekmény áldozatának állami kártalanításáról. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára. JATE, Szeged, 1993. 287–298. p.

Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. Magyar Jog 2007/2. 65–75. p.

Helyzetkép-vázlat a büntetőjogi dogmatikáról. Magyar Jog 2007/5. 273–282. p.

Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Sectio Juridica et Politica* 2006/17. 1–21. p.

Európai kihívások, magyar válaszok a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás területén. *Börtönügyi Szemle* 2003/1. 13–26. p.

A büntetőjog legújabb nemzetközi és hazai változásairól. *Magyar Jog* 1998/2. 65–73. p.

Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója. *Magyar Jog* 1997/6. 333–337. p.

Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. *Jogtudományi Közlöny* 1993/3. 89–100. p.

Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. *Kriminológiai Közlemények* 1993/48. 4–36. p.

A bűncselekmény áldozatának állami kártalanításáról. *Magyar Jog* 1993/4. 200–205. p.

A büntetőjog fejlődése Európában 1984-1986 között. *Jogtudományi Közlöny* 1989/4. 210–211. p.

Az észak-amerikai és a svéd kriminálpolitikai irányváltásról. *Jogtudományi Közlöny* 1983/11. 726–732. p.